

Temanotat

Rwanda: Politisk opposisjon og regimekritikk

Utlendingsforvaltningens fagenhet for landinformasjon (Landinfo) skal som faglig uavhengig enhet innhente og analysere informasjon om samfunnsforhold og menneskerettigheter i land som Utlendingsdirektoratet, Utlendingsnemnda og Arbeids- og inkluderingsdepartementet til enhver tid har behov for kunnskap om for å kunne løse sine oppgaver.

Landinfos rapporter og temanotater er basert på opplysninger fra både offentlige og ikke offentlige kilder. Opplysningene er innsamlet og behandlet i henhold til kildekritiske standarder. Kilder som av ulike grunner ikke ønsker å bli offentliggjort, er ikke nevnt ved navn.

Opplysningene som blir lagt fram i rapportene og temanotatene, kan ikke tas til inntekt for et bestemt syn på hva praksis bør være i utlendingsforvaltningens behandling av søknader. Landinfos rapporter og temanotater er heller ikke uttrykk for norske myndigheters syn på de forhold og land som rapportene omhandler.

© Landinfo 2009

Materialet i denne publikasjonen er omfattet av åndsverklovens bestemmelser. Uten særskilt avtale med Landinfo er enhver eksemplarfremstilling og tilgjengeliggjøring bare tillatt i den utstrekning det er hjemlet i lov.

Alle henvendelser om Landinfos rapporter kan rettes til:

Landinfo
Utlendingsforvaltningens fagenhet for landinformasjon

Storgaten 33 A

Postboks 8108 Dep

N-0032 Oslo

Tel: 23 30 94 70

Fax: 23 30 90 00

E-post: mail@landinfo.no

www.landinfo.no

Temanotat **Rwanda: Politisk opposisjon og regimekritikk**

SUMMARY

The ruling Rwandan Patriotic Front (RPF) maintains its control over political life, but there were some improvements in political rights during 2007 when the government lifted a ban on political party offices at the local level. The press, however, faces restrictions and there has been a number of incidents of harassment. The emphasis on “national unity” as a priority has the effect of limiting political pluralism. The judiciary has yet to secure its independence from the executive, and the legislation on “divisionism” and “genocidal ideology” has, according to human rights activists and other observers in Rwanda, been used to settle personal scores and deter political opposition and criticism of the RPF.

SAMMENDRAG

Rwandas Patriotiske Front, RPF, opprettholder sin dominerende posisjon i rwandisk politikk og samfunnsliv, selv om myndighetene i 2007 tillot organisering av politiske partikontorer på lokalplan. Politisk opposisjonelle og regimekritikere i Rwanda har ifølge internasjonale og lokale menneskerettighetsobservatører et svært begrenset handlingsrom. Myndighetene aksepterer hverken åpen politisk debatt eller regimekritikk. Journalister og mediefolk arbeider også innenfor svært smale rammer. Fokuseringen på nasjonal enhet begrenser politisk pluralisme og rettsvesenet er ennå ikke uavhengig. Den såkalte divisjonisme-lovgivningen kan ifølge menneskerettighetsaktivister og andre observatører både brukes til å tjene personlige interesser og forhindre politisk opposisjon.

INNHold

1. Innledning	5
2. Politisk situasjon	5
3. Regimekritikernes handlingsrom	8
3.1 Hva utsettes regimekritikere for?.....	9
3.1.1 <i>Divisjonisme</i>	9
3.2 Myndighetskontroll	10
3.3 Straffefrihet.....	10
3.4 Myndighetsbeskyttelse	10
3.5 Presse og media	11
3.6 Fengselsforhold	11
4. Referanser	13

1. INNLEDNING

Dette temanotatet har fokus på opposisjonens handlingsrom og mulighetene for regimekritikk i Rwanda.

For å kunne tegne et balansert og representativt bilde av de aktuelle problemstillingene er kildematerialet til temanotatet hentet fra ulike typer kilder. Dels er notatet basert på offentlig tilgjengelige informasjon i form av skriftlige publikasjoner og nettbaserte publikasjoner, og dels på intervjuer med representanter for internasjonale og lokale organisasjoner foretatt under et opphold i Kigali i oktober 2008.

Alle våre samtalepartnere i Kigali ble gjort kjent med at opplysningene ville bli offentliggjort. Mange ønsket ikke å bli sitert med navn eller funksjon av hensyn til egen sikkerhet og arbeidsmuligheter i Rwanda. Etter avtale med dem refereres de til i anonymisert form, enten som lokal kilde/organisasjon eller internasjonal organisasjon.

Landinfo vil takke Human Rights Watch for verdifull hjelp med å identifisere gode møtepartnere under oppholdet i Kigali.

2. POLITISK SITUASJON

Rwandas Patriotiske Front (RPF) kom til makten etter folkemordet i Rwanda i 1994, og er landets dominerende politiske parti. Valgene i 2003 og 2008 har befestet partiets posisjon.¹

Selv om landets grunnlov inneholder alle nødvendige formelle forutsetninger for et demokratisk spillerom, fungerer det i praksis annerledes. Den politiske agendaen må sees i sammenheng med folkemordet i 1994 – både i forhold til måten systemet er organisert på og bakgrunnen for at det er arrangert slik det er.² Det er et kontinuerlig

---

¹ Da det hutudominerte partiet MDR (Mouvement Démocratique Républicain) de facto ble oppløst av parlamentet i 2003, ble også den reelle politiske opposisjonen eliminert. Paul Kagame fikk 95 % av stemmene i presidentvalget og RPF fikk 75 % oppslutning i parlamentsvalget. I tråd med grunnloven ble det dannet en samlingsregjering, men samtlige regjeringsmedlemmer var lojale mot RPF og dets politiske program.

² Folkemordet i Rwanda krevde mellom 800 000 og én million liv. Å leve i Rwanda etter juli 1994 betyr å leve med konsekvensene av folkemordet. Og folkemordet i Rwanda kan ifølge den anerkjente Rwanda-observatøren og forfatteren Gérard Prunier (2009, s. 1-2) ikke sammenlignes med noen annen tilsvarende forbrytelse fordi grusomhetene ble begått innenfor tette små lokalsamfunn hvor ofrene og drapsmennene kjente hverandre. For å forstå den komplekse situasjonen etter folkemordet, må man ifølge Prunier forsøke å forestille seg en verden hvor mange av de tyske SS-soldatene (som var ansvarlig for drap på jøder under andre verdenskrig) hadde jødiske slektninger og etterkrigstidens Israel var i Bayern istedenfor i Midtøsten!

Det er mange tragiske hendelser som eksemplifiserer denne situasjonen, og ett eksempel Prunier viser til, gir et innblikk: En tutsi unngår å bli drept av Interahamwe fordi han er populær på hjemstedet. Han bønnfaller militsen om å spare hans kone og sønn. Militsen sparer konas liv, men dreper sønnen fordi "han er en arrogant tutsi". Mannens niese får høre om redningen, hun har selv mistet hele sin familie og hun flykter til mannen og trygler om hjelp til å unnsnippe. Interahamwe kommer tilbake til stedet, de nekter å lytte til mannen og dreper den atten år gamle niesen. Etter RPFs maktovertagelse blir mannen borgermester på hjemstedet. Etter noen uker reiser han i

fokus på nasjonal enhet og forsoning. Det såkalte forum for politiske partier, som ble etablert i medhold av grunnloven av 2003,³ innebærer at alle partier må forholde seg til RPFs politiske plattform.

Loven om "divisjonisme" fra 2002, som forbyr etnisk, regional, og rasistisk diskriminering og alle andre former for propaganda som kan så splid mellom befolkningsgrupper, har også ført til en betydelig tilbakeholdenhet i den politiske debatten av frykt for strafferettslige reaksjoner (se kapittel 3.1.1).

Partipolitisk organisering basert på etnisitet, religion, regional opprinnelse eller kjønn er heller ikke tillatt.

Valgene til underhuset i parlamentet høsten 2008 bekreftet RPFs maktposisjon, selv om Det liberale partiet (PL) og Det sosialdemokratiske partiet (PSD) fikk en viss oppslutning.⁴ Ingen av disse partiene er imidlertid reelle opposisjonspartier. I møte med Landinfo i Kigali i oktober 2008 understreket lederen for den regionale menneskerettighetsorganisasjonen LDGL at den reelle politiske opposisjonen har forlatt Rwanda.⁵ Det finnes derfor ingen partipolitisk opposisjon som utfordrer regimet. Ingen av observatørene Landinfo tok dette temaet opp med i Kigali i oktober 2008 var uenige i denne vurderingen.

Ifølge LDGL foregår alle offentlige debatter innenfor de rammene regimet til enhver tid mener er akseptable, men disse debattene feiltolkes av utenforstående som åpenhet. I realiteten er det ingen åpne, demokratiske møteplasser. Kritiske politiske synspunkter utveksles først og fremst blant venner og folk man kjenner, for øvrig er man varsom med sine uttalelser i det offentlige rom.

I den foreløpige rapporten fra EUs valgobservatører sies det:

The NEC [den nasjonale valgkommisjonen] has so far not received any formal complaints related to election day; nor did EU EOM observers report on any complaints filed in polling stations. This absence of complaints is notable, as several incidents, such as intimidation of PSD party representatives, were informally brought to the attention of the EU EOM [...] The lack of complaints might be explained by the existence of informal fora for dispute settlement, such as the Forum of Political Parties or the Office of

---

offisielt ærend til Kigali. Han blir arrestert for "ikke å ha beskyttet" sin niese, i virkeligheten var noen ute etter jobben hans. Fem år senere var han fortsatt fengslet (Prunier 2009, s. 2).

³ Det politiske forumet har som oppgave å diskutere politiske spørsmål og komme med anbefalinger til relevante statlige institusjoner, det skal megle mellom politiske partier, harmonisere standpunkter og drive opplæring for politiske partier og organisasjoner.

⁴ RPF fikk 79 % av stemmene, PSD fikk 13 % og PL 7,5 % av stemmene.

⁵ Flere kritikere, blant annet sentrale medlemmer av RPF, har forlatt landet. De første dro i eksil allerede i 1995. Faustin Twagiramungu, som var statsminister i samlingsregjeringen som ble dannet i juli 1994, gikk av i august 1995 og dro i eksil etter å ha kritisert regjeringen for ikke å leve opp til Arusha-avtalens vilkår om maktdeling (se Rafti 2004 og Reyntjens 2004). Seth Sendashonga var innenriksminister og forlot Rwanda samtidig. Sendashonga ble skutt og drept i Nairobi 16. mai 1998. Det hevdes at gjerningsmennene handlet på vegne av rwandiske myndigheter (Prunier 2009, s. 365-368).

Et annet viktig veiskille var i 2000. Joseph Sebarenzi, ordstyreren i parlamentet, gikk plutselig av i januar 2000, angivelig etter press internt i RPF. Han flyktet til Uganda og senere til USA. 28. februar 2000 gikk statsminister Pierre-Célestin Rwigema av og søkte senere asyl i USA. Flere andre høytstående RPF-medlemmer og offiserer i RPA dro også i eksil i løpet av perioden 2000-2001.

the Ombudsman. These institutions offer mediation services in internal as well as in inter-party disputes. The Forum of Political Parties addresses cases of “political misconduct” and, if necessary, brings them to the attention of the competent authorities for further action. Both institutions have not received any election related complaints. Among the reasons for the lack of complaints might be a general consensus among political actors to maintain a non-conflictual environment as well as the lack of competition among political contenders (EU 2008, s. 10-11).

Myndighetene tolererer heller ikke diskusjoner knyttet til RPAs opptreden under og etter folkemordet (intervjuer i Kigali i oktober 2008). Manglende aksept for denne debatten innebærer at man ikke tar ofrene for disse overgrepene like alvorlig som ofrene for folkemordet. Svært få RPF-soldater er straffet i forbindelse med overgrepene som ble begått.⁶ Kun 32 soldater er stilt for retten, og av disse ble 14 funnet skyldig (HRW 2008). En militærdomstol i Kigali dømte den 24. oktober 2008 to kapteiner i hæren (RDF) til åtte års fengsel for drapet på den romersk-katolske erkebiskopen Vincent Nsengiyumva samt tre andre kirkemedlemmer i 1994. Begge mennene erklærte seg skyldig, og fikk en mild dom som følge av “formildende omstendigheter” på gjerningstidspunktet. Ifølge en internasjonal observatør var målsetningen med rettssaken å motbevise den generelle oppfatningen av at regjeringen ikke ønsker å ansvarliggjøre offiserer fra RPF for handlinger utført under folkemordet.

Overlevende etter folkemordet er også kritiske, ikke minst mot dem som ikke var i landet under folkemordet, men som returnerte etter RPFs maktovertagelse i juni 1994. Dette var hovedsakelig personer som hadde årelange opphold i utlandet bak seg – først og fremst i Uganda, men også i Den demokratiske republikken Kongo. Mange av disse fikk sentrale posisjoner i administrasjonen og politikken da de vendte tilbake til Rwanda, og utgjør i dag makteliten.⁷ Den opplevde (og til dels reelle) forskjellsbehandlingen av de ulike delene av befolkningen skaper ifølge flere internasjonale og nasjonale observatører mistillit både mellom gruppene og til myndighetene (intervjuer i Kigali i oktober 2008, se også Prunier 2009).

---

⁶ Flere Rwanda-kjennere, deriblant G. Prunier, peker på at ugjerninger begått av RPF sannsynligvis er et av de mest kontroversielle temaene innenfor det som er skrevet og omtalt om folkemordet. RPFs støttespillere anser utspillene om RPF-overgrep som ondsinnede anklager fra personer innblandet i folkemordet som har til hensikt å ødelegge regjeringens gode navn og rykte. Prunier (2009, s. 12-13) peker på at en del uttalelser fra medlemmer av det tidligere regimet er skandaløse. Men selv om ideen om “to folkemord” er uten grunnlag i virkeligheten, kommer man ikke utenom at RPF har ansvaret for en rekke overgrep.

⁷ Anslagsvis 700 000 tutsier fra diasporaen vendte tilbake til Rwanda etter RPFs maktovertagelse. Men mens majoriteten av ofrene for folkemordet i stor grad hadde vært bosatt utenfor byene, hadde nykommerne ofte en annen bakgrunn. De hadde liten eller ingen erfaring med jordbruk, og majoriteten av dem slo seg ned i byene hvor de la beslag på jobbene. Dette innebar at hutubefolkningen ble presset ut av byene, og bidro til å skape ytterligere spenninger i befolkningen (Prunier 2009, s. 5).

3. REGIMEKRITIKERNES HANDLINGSROM

Det sivile samfunnet i Rwanda er svakt, og de frivillige organisasjonene fungerer ofte som myndighetenes forlengede arm snarere enn som kritiske, selvstendige aktører. Mange av organisasjonene tilpasser seg situasjonen og er svært varsomme med å uttrykke synspunkter som kan oppfattes som kritikk. Inntrykket Landinfo fikk i løpet av oppholdet i Kigali i oktober 2008, var at temaer myndighetene ikke har på sin politiske dagsorden eller anser som politisk prioriterte oppgaver, heller ikke er del av den tolererte offentlige debatten. Mulighetene til politiske konfrontasjoner er ytterst begrenset og kritikk møtes ofte med trusler og trakassering.

I møte med Landinfo i oktober 2008 hevdet talspersonen for LDGL at enkelte kirkesamfunn og deler av det sivile samfunnet riktignok er kritiske, men den eventuelle *politiske* opposisjonen – om den finnes – befinner seg i så fall internt i RPF. Selvfølgelig finnes enkeltpersoner som gir uttrykk for kritikk. De risikerer imidlertid reaksjoner, og ifølge talspersonen for menneskerettighetsorganisasjonen LDGL eskalerer myndighetene sanksjonene mot dem som oppfattes som regimekritikere, avhengig av behov.

Kritikere risikerer å få problemer både på arbeidsplassen og i lokalsamfunnet for øvrig – man møtes med anklager om at man sverter landets omdømme, man beskyldes for divisjonisme, og i verste fall for å fornekte folkemordet. Rettslige anklager om divisjonisme og fornektelse av folkemordet er alvorlige forhold og fører til tiltale og fengsling (se kapittel 3.1.1).

Human Rights Watch viser i rapporten *Law and reality: Progress in judicial reform in Rwanda* (HRW 2008) til at tekniske og formelle forbedringer av det juridiske systemet ikke har ført til at systemet er blitt mer rettferdig eller mer uavhengig.

Rapporten peker også på at høytstående politikere og andre sentrale personer har blandet seg inn i prosesser knyttet til folkemord-rettssaker.

Mange regimekritikere har forlatt landet. Samtidig kan man ifølge enkelte observatører i Kigali ane en lysning – regimet frykter at befolkningen begynner å reflektere over situasjonen. Befolkningen tør imidlertid ikke teste ut grensene for hva myndighetene kan akseptere, av frykt for reaksjoner. Flere av de ressurspersonene Landinfo hadde samtaler med i oktober 2008, trakk fram eksempler som at kritikk av manglende elektrisitetstilførsel (95 % av befolkningen har ikke tilgang til elektrisk strøm), kritiske synspunkter på fengselsforholdene, og for øvrig forhold myndighetene mener kan sverte landets omdømme, i seg selv kan være grunnlag for reaksjoner. Dette står i sterk kontrast til de fleste andre afrikanske land, hvor det gjennomgående er helt ukontroversielt å påpeke at det fremdeles er langt igjen før offentlige tjenester og infrastruktur er på nivå med land i Europa og Asia. I Rwanda oppfatter derimot makthaverne dette som implisitt kritikk.

Kvinnespørsmål, med unntak av abort, er derimot tolererte debattemaer fordi likestilling og kvinners rettigheter er blant regjeringens høyt prioriterte oppgaver. Andelen kvinner i parlamentet er eksempelvis svært høy, og selv om enkelte vil hevde at dette er et spill for galleriet, er det positivt. Homoseksualitet derimot er tabubelagt og følgelig et ikke-tema.

3.1 HVA UTSETTES REGIMEKRITIKERE FOR?

I møte med Landinfo i oktober 2008 opplyste en representant for en lokal menneskerettighetsorganisasjon at arbeid knyttet til menneskerettigheter er forbundet med risiko. Reaksjonene man utsettes for er trusler, trakassering, anklager om divisjonisme eller fornektelse av folkemordet, arrestasjon, tiltale og – i verste fall – domfellelse. Men det er den sentrale ledelsen og representanter ved lokalavdelinger i organisasjonen som er utsatt for reaksjoner fra myndighetene, ikke grasrotaktivistene som innhenter informasjon om menneskerettighetskrenkelser. Lederskiktet har like fullt en viss beskyttelse gjennom organisasjonens tilhørighet til et større internasjonalt menneskerettighetsnettverk hvor blant annet Human Rights Watch er med. Det faktum at HRW også har representasjon i Rwanda er i seg selv viktig. Men lederen for den lokale menneskerettighetsorganisasjonen LIPRODHOR forlot Rwanda i 2008 på grunn av sin vanskelige arbeidssituasjon, og enkelte observatører viste til at den regionale menneskerettighetsorganisasjonen LDGL også er under press (intervjuer oktober 2008). Andre kritikere (i den grad de fremsetter offentlig kritikk) risikerer samme reaksjoner.

3.1.1 Divisjonisme

Samtlige av Landinfos samtalepartnere i Kigali i oktober 2008, var entydige i at loven om divisjonisme er svært vag og derfor kan brukes til mange formål, ikke minst i situasjoner som politiseres. Human Rights Watch understreker også de betydelige svakhetene denne lovgivningene har:

Judicial authorities operate in a political context where the executive continues to dominate the judiciary and where there is an official antipathy to views diverging from those of the government and the dominant party, the Rwandan Patriotic Front (RPF). A campaign against “divisionism” and “genocidal ideology” imposes the risk of serious consequences on persons who question official interpretations of the past and who would prefer other than the official vision for the future (HRW 2008, s. 2).

En rekke rwandiske jurister har ifølge HRW gitt uttrykk for at vage og omfattende anklager om divisjonisme og folkemordsideologi ofte benyttes for å tjene politiske eller personlige interesser. Representanter for statsadvokaten i Rwanda har i visse tilfeller nektet å forfølge slike saker fordi de mangler substans.

HRW opplyser videre i samme rapport at tre ulike parlamentsoppnevnte kommisjoner har utdypet divisjonismebegrepet, som åpenbart favner vidt. Den første kommisjonen definerte divisjonisme blant annet som opposisjon mot ulike regjeringsprogram som omfatter desentralisering, opposisjon mot etablering av *gacaca*-domstoler og etableringen av LDF (*Local Defence Forces*, lokale paramilitære styrker). Denne kommisjonen anklagde også opposisjonspartiet MDR i 2003 for å bagatellisere folkemordet, motarbeide kompensasjonsordninger for overlevende og for å hevde at enkelte handlinger utført av RPF-soldater var folkemord. I kjølvannet av disse anklagene ble partiet de facto oppløst og RPFs største utfordrer i 2003-valget var dermed eliminert. Den andre kommisjonen la frem sin rapport i 2004, og i tillegg til å redegjøre for hundrevis av voldstiltfeller mot overlevende, inkluderte rapporten også undersøkelser av påstått opposisjon mot myndighetenes politikk, blant annet landreformene, støtte til politikere som ikke

tilhørte RPF og uttalelser om krigsforbrytelser begått av RPF som forhold som går inn under divisjonisme.

I juni 2006 utga den tredje kommisjonen en rapport hvor definisjonen av folkemordsideologi også omfattet uttalelser om straffefrihet for kriminelle handlinger begått av RPF. Likeledes ble utsagn om at hutuer fengsles uten etterforskning eller bevis, definert som folkemordsideologi.

En fjerde kommisjon som ble etablert i slutten av 2007, rapporterte at folkemordsideologi forekom ved 26 av 32 besøkte skoler. Myndighetene rettet samtidig kraftige angrep mot en rekke navngitte personer og organisasjoner.

Ifølge en rapport fra visestatsadvokaten i Rwanda om rettsvesenets virksomhet i 2007-2008, verserte 1304 saker for domstolene som omhandlet folkemordsideologi, drap, voldshandlinger og ødeleggelse av eiendom. I tillegg var 234 personer tiltalt for fornektelse eller revisjonisme. Fram til sommeren 2008 var åtte personer dømt til livsvarig fengsel, to personer til mer enn 20 års fengsel, 36 personer idømt ti til 20 års fengsel. 96 personer fikk dommer på fem til ti år. 91 personer fikk mindre enn fem års fengsel og 102 personer ble frikjent.

3.2 MYNDIGHETSKONTROLL

Ifølge en velorientert observatør i Kigali har myndighetene god oversikt og kontroll over innbyggerne. Det innebærer også at myndighetene benytter informanter, men hvordan overvåkingsapparatet for øvrig er oppbygget og fungerer, vet man naturlig nok lite om (intervju i Kigali, oktober 2008).

Ett eksempel som ble trukket fram av én observatør var det tidligere vanlige innslaget i gatebildet med utlån av mobiltelefon ("mobilkiosk"). Og mange brukte denne tjenesten selv om de hadde egen telefon. Den nærliggende forklaringen til dette var frykt for avlytting. Men i likhet med selgere, gatebarn, tiggere, og prostituerte er dette borte fra gatebildet i dag.⁸

3.3 STRAFFEFRIHET

Straffefrihet er ifølge flere lokale og internasjonale observatører et alvorlig problem, og særlig i saker der myndighetspersoner er innblandet. Ikke minst gjelder dette saker hvor soldater har begått overgrep mot sivile i Rwanda og i Øst-Kongo (intervjuer i Kigali oktober 2008, se også kapittel 2).

3.4 MYNDIGHETSBESKYTTELSE

Behov for beskyttelse er først og fremst et spørsmål knyttet til personer som har vitnet i gacaca-domstoler, det ordinære rettsapparatet eller for det internasjonale tribunalet for Rwanda, ICTR i Arusha, Tanzania. Se for øvrig Landinfos responsnotat *Beskyttelse av vitner i Rwanda* (Landinfo 2007).

---

⁸ Regjeringens uttalte målsetning er å føre Rwanda fra dets lave plassering på FNs utviklingsindeks til en middels rangering. Moderniseringen er mest synlig i Kigali. Byplanlegging, moderne bygninger, velorganisert trafikk og fravær av søppel er slående. Det er også forbud mot plastposer.

3.5 PRESSE OG MEDIA

Både BBC, den tyske radiostasjonen Deutche Welle og Voice of America (VOA) sender på kinyarwanda. Disse sendingene kringkastes også lokalt på FM-båndet. Det finnes også flere nasjonale radiostasjoner hvor debattprogram er ganske vanlig, men ifølge en lokal menneskerettighetsorganisasjon har både BBC og RFI (Radio France Internationale) problemer fra tid til annen, fordi FM-båndet jevnlig kuttet. VOA er imidlertid ikke utsatt for dette – stasjonen retter ikke kritikk mot myndighetene.

Situasjonen for uavhengige aviser og journalister er også til tider vanskelig. I februar 2007 ble en journalist angrepet av ukjente overfallsmenn og alvorlig skadet. Vedkommende hadde over tid publisert artikler som var kritiske til regjeringen og presidenten. I møter med Landinfo i Kigali i oktober 2008 forklarte samtlige kilder vi tok temaet opp med at ytringsfriheten er under press. Kritiske journalister risikerer å bli stemplet som støttespillere av de såkalte “negative forces” (dvs. regime-motstandere; enten opprørsgruppene som har tilhold i nabolandene eller andre som myndighetene mener er motstandere) og flere journalister har forlatt landet. Talspersonen for den regionale menneskerettighetsorganisasjonen LDGL viste blant annet til at journalister og redaktører i de to regimekritiske avisene *Umuseso* og *Umochu* har blitt møtt med reaksjoner (intervju i Kigali oktober 2008). Den nye presseloven som er på trappene, vil også kunne begrense pressens virksomhet, særlig på grunn av kravet om journalistutdanning. Selv om utdanningskrav er viktig (for å heve den journalistiske kvaliteten i mediene), kan denne loven i verste fall brukes av myndighetene for å begrense medias virksomhet (intervju med LDGL i Kigali oktober 2008).

3.6 FENGSELSFORHOLD

Fengselsforholdene er dårlige, blant annet på grunn av betydelig overbelegg. Ca. 60 000 er i dag fengslet.⁹ Dette er nesten en halvering fra 2007 (LIPRODHOR 2008).

Men på grunn av nedgangen har myndighetene stengt to fengsler, og den positive effekten reduksjonen hadde på fengslingsforholdene ble dermed redusert. Majoriteten av fangene er mistenkt for delaktighet i folkemordet.¹⁰ Nedgangen skyldes både amnestier og at gacaca-dommer automatisk omgjøres til samfunnstjeneste og betinget straff når visse betingelser er oppfylt.

Både internasjonale og nasjonale menneskerettighetsorganisasjoner har rutinemessig tilgang til de sivile fengslene.

Selv om det ikke forekommer direkte sensur av rapportene som utarbeides av de ulike organisasjonene som har tilgang til rwandiske fengsler, må rapportene legges frem for myndighetene før publisering – implisitt bør ikke ufordelaktige forhold utdypes.

---

⁹ Det er 14 sivile fengsler i Rwanda. Kun fengslet i Mpanga fyller internasjonal standard. Det er totalt 1190 ansatte ved disse fengslene, hvorav 993 er voktere. Med hensyn til overbelegg var situasjonen verst i Nyagatare-fengslet. Dette fengslet har kapasitet til 319 fanger, men hadde i februar 2008 1544 innsatte, dvs. et overbelegg på 484 %. Overbelegget for øvrig varierer mellom 10 og 150 %. Kun to av fengslene; Remera og Mpanga, har noe færre fanger enn kapasiteten tilsier.

¹⁰ Ca. 15 000 er fengslet for andre forbrytelser (Sveriges UD 2008).

Kun den Internasjonale Røde Kors-komiteen (ICRC) har adgang til militære fengsler,¹¹ mens lokale menneskerettighetsorganisasjoner ikke har tilgang til hverken militærfengsler eller spesialfengslet for udisiplinerte politifolk i Kibungo (øst-provinsen), hvor forholdene ifølge tidligere innsatte skal være svært dårlige. Det er også fremsatt påstander om tortur i dette fengslet (intervjuer i Kigali i oktober 2008).

I møter med Landinfo i oktober 2008 forklarte flere ressurspersoner dessuten at forvaringsstedet Gikondo i Kigali (se HRW 2006) ikke er stengt slik rwandiske myndigheter har hevdet. I 2007 redefinerte derimot myndighetene Gikondo fra å være et ordinært, sivilt forvaringssted til et spesialfengsel, og som en lokal observatør uttrykte: Det stenges på dagtid og åpnes igjen på kveldstid.

På spørsmål om fengslingsforholdene for fanger som skal overføres fra det internasjonale krigsforbrytertribunalet for Rwanda i Arusha, Tanzania (ICTR), opplyste velorienterte internasjonale kilder at EU er involvert i arbeidet med rehabilitering av aktuelle fengsler og celler til dette formålet. Det er blant annet bygget flere VIP-celler i sentralfengslet i Kigali (intervjuer i Kigali i oktober 2008).

Tross til dels betydelige svakheter, skyldes de dårlige forholdene i landets fengsler først og fremst manglende ressurser, ifølge en velorientert lokal organisasjon Landinfo møtte i oktober 2008, og ikke en ønsket politikk. De innsatte driver selv mye av den interne virksomheten i fengslene og myndighetene har styrket fengselsadministrasjonen gjennom bedre rutiner, og flere og bedre lønnede ansatte. Fengselsmyndighetene har dessuten skaffet seg bedre oversikt over fangebefolkningen, og mulighetene til å "bli glemt" bak murene er redusert.

Det finnes separate kvinneavdelinger ved alle fengsler, og i de fleste fengslene er mindreårige skjernet fra de voksne fangene. De sanitære forholdene og matforsyningen er også forbedret, og dødeligheten blant de innsatte har gått ned. Ifølge en rapport utarbeidet av den lokale menneskerettighetsorganisasjonen LIPRODHOR i mars 2008, døde 235 fanger av ulike årsaker i 2007. Nesten halvparten av de rapporterte dødsfallene var i Mpanga-fengselet, hvor flere innsatte gjennomførte en sultestreik i juni 2007. Men det hevdes at tallmaterialet som stammer fra myndighetene ikke er korrekt, og at dødelighetsraten i rwandiske fengsler er høyere (intervju med lokal menneskerettighetsorganisasjon i oktober 2008). Om disse påstandene er korrekte, og hvor mye høyere dødelighetsraten eventuelt er, er det ikke mulig å få bekreftet.

Den Internasjonale Røde Kors-komiteen hadde hovedansvaret for matforsyningen til de innsatte fram til 2005, men myndighetene overtok ansvaret for dette i 2006. Ifølge en lokal organisasjon Landinfo møtte i oktober 2008 i Kigali, har myndighetene forbudt fangenes familier å medbringe mat til de innsatte. Begrunnelsen for lovforbudet er at alle fanger skal sikres bedre og mer næringsrik kost ved å etablere kantiner m.v. i fengslene. Faren for at fanger forgiftes elimineres dessuten på den måten, ifølge myndighetene.

---

¹¹ ICRC har i medhold av sitt mandat ikke adgang til å offentliggjøre informasjon om fengslingsforhold mv.

4. REFERANSER

Skriftlige kilder

- AFP (2008, 15. september). Rwanda votes in election without opposition. *AFP*. Tilgjengelig fra http://afp.google.com/article/ALeqM5gpuR-t_vRJ6Yc4GZJCqZtEAq9M5w [lastet ned 4. mars 2009]
- EU EOM (2008, 17. september). *Republic of Rwanda 2008. Legislative elections 15-18 September 2008. Statement of preliminary findings*. Kigali: European Union Election Observation Mission. Tilgjengelig fra http://ec.europa.eu/external_relations/human_rights/eu_election_ass_observ/rwanda_2008/preliminary_statement_en.pdf [lastet ned 4. mars 2009]
- HRW (2006, 6. mai). *Swept away. Street children illegally detained in Kigali, Rwanda*. New York: Human Rights Watch. Tilgjengelig fra <http://www.hrw.org/legacy/background/africa/rwanda0506/> [lastet ned 13. mars 2009]
- HRW (2008, 25. juli). *Law and reality. Progress in judicial reform in Rwanda*. New York: Human Rights Watch. Tilgjengelig fra <http://www.hrw.org/en/reports/2008/07/24/law-and-reality-0> [lastet ned 6. mars 2009]
- Landinfo (2007, 1. november). *Beskyttelse av vitner i Rwanda*. Oslo: Landinfo. Tilgjengelig fra <http://www.landinfo.no/index.gan?id=821&subid=0> [lastet ned 16. mars 2009]
- LIPRODHOR (2008, mars). *Rapport de monitoring des prisons au Rwanda. 1er trimestre 2008*. Kigali: Ligue rwandaise pour la promotion et la défense des droits de l'homme. Tilgjengelig fra <http://www.liprodhor.org.rw/Monitoring%20prisons%202008%20Final.pdf> [lastet ned 5.mars 2009]
- Prunier, Gérard (2009). *Africa's world war: Congo, the Rwandan genocide, and the making of a continental catastrophe*. New York: Oxford University Press.
- Rafti, M. (2004, april). *The Rwandan political opposition in exile: A valid interlocutor vis-à-vis Kigali? IDPM-UA discussion paper*. Antwerp: University of Antwerp, Institute of Development Policy and Management.
- Reyntjens, F. (2004). Rwanda, ten years on: From genocide to dictatorship. *African Affairs*, 103, s. 177-210.

Muntlige kilder

- Human Rights Watch. Intervjuer i Kigali 8. og 20.oktober 2008.
- International Committee of the Red Cross (ICRC). Intervju i Kigali 20.oktober 2008.

- Ligue des droits de la personne dans la région des Grands Lacs (LDGL-Rwanda), Pascal Nyilibakwe, Coordinateur du collège du secrétariat exécutif. Intervju i Kigali 9. oktober 2008.
- Ligue rwandaise pour la promotion et la défense des droits de l'homme (LIPRODHOR). Intervju i Kigali 9. oktober 2008.
- Penal Reform International (PRI), Mark Laroche, Regional Director. Intervju i Kigali 21. oktober 2008.
- United Nations High Commissioner for Refugees (UNHCR). Intervju i Kigali 21. oktober 2008.